

HAKK'IN SIRRINI FÂŞ ETMEYEN SÛFİLER: SULTÂN VELED ÖRNEĞİ

Hülya KÜÇÜK **

Abstract

Sufis who do not Disclose the Secret of Haq: the Example of Sultân Veled

Sufi masters classified people into three categories in general: *Âmma*, *ahl-i hakâik* and *khâssa* (or *awâm*: the low, *khavâs*: the high, *khavâssu'l-khavâss/akhassu'lk-khvâss*: the highest), and deemed the low as eligible to Islam, and the high/the highest as eligible to *Tasawwuf/Sufism*. This means that they shunned strictly delivering Sufism to the low. To prevent misunderstandings, while some Sufis chose to use metaphors when talking about delicate mystical matters, Sultân Veled chose not to speak at all about this kind of matters by using sentences like "Pen came here, and its head was broken", "For the wise, a sign is sufficient", and "There are many secrets hidden in this. But it is not allowed to utter them."

Key words: Cunayd al-Baghdâdî, Hallâj-ı Mansûr, Muhyi al-Dîn Ibn al-Arabî, Sadr al-Dîn Konawî, Mewlânâ, Sultân Veled, Sufis, Secret, the Low, the High.

Özet

Mutasavvıflar, insanları genel olarak Âmme, ehl-i hakâik ve hâssa (veya avâm, havâs ve havâssu'l-havâss/ ehassu'l-havâss) diye üç sınıfa ayırmış, avâma İslâm'ı, havâs ve havâssu'l-havâss'a ihsân'ı, yani tasavvufu layık görmüş ve tasavvuf gibi kalb rikkatinden bahseden bir ilmi, avâma tevdi etmekten ve fitnelere sebep olmaktan kaçınmışlardır. Bazı sûfîlerin idam edilmelerine kadar varan olayların perde arkasında bu tür bir fitneye sebebiyet vermeleri vardır. Bu durum karşısında bazı sûfîler remiz ve sembollerle konuşarak maksatlarını nâ-ehil olanlardan saklamaya çalışırken, Sultân Veled, dakîk tasavvufî meselelere geldiğinde "kalem buraya geldi, ucu kırıldı", "Akıllıya bir söz yeter", "Bunun altında birçok sırlar vardır. Fakat söylemeğe izin yoktur" gibi cümlelerle susmayı tercih etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cüneyd el-Bağdâdî, Hallâc-ı Mansûr, Muhyiddîn ibnu'l-Arabî, Sadreddîn Konevî, Mevlânâ, Sultân Veled, Sufiler, Sir, Avâm, Havâs.

Giriş

Mutasavvıflar, insanları genel olarak Âmme, ehl-i hakâik ve hâssa (veya avâm, havâs ve havâssu'l-havâss/ ehassu'l-havâss) diye üç sınıfa ayırmış¹ ve avâma İslâm'ı, havâs ve havâssu'l-havâss'a ihsân'ı, yani tasavvufu layık görmüş,² tasavvuf gibi kalb rikkatinden bahseden bir ilmi, avâma tevdi etmekten kaçınmışlardı. Zira İmâm Gazzâlî'nin (ö.505/1111) ifâdeleriyle: "Zayıflar, sadece vâsıtalara bakar; derin âlim ise güneşin, ayın ve yıldızların, Allah Sübhânehu'nun

** Doç. Dr., Selçuk Ü. İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı.

1 Ebu Nasr es-Serrâc, *el-Luma' fi Târîhi't-tasavvufi'l-İslâmî*, Beyrut, 1421/2001, ss. 30-31.

2 Serrac, *el-Luma'*, ss.18, 19; Ebu'l-Abbas Ahmed Zerruk, *Kavâ'idu't-tasavvuf*, neşr. Z. en-Neccâr ve A. M. Fırğalı, Dâru'l-Cil, Beyrut 1412/1992, ss. 9, 43.

emrine baş eğmiş olduğuna muttali' olur".³ Bu sebeple de ancak havâssın anlayabileceği bilgiler, avâmın eline geçince, tasavvuf rikkatini kaybetmiş 'dine muğâyirliği' tartışılır bir 'halk inancı' olmuştur.

İnce tasavvufî meseleleri avâma açmamak, ilk sûfilerden özellikle Cüneyd el-Bağdâdî'nin (ö.297/909) önemle üzerinde durduğu bir husustu. O, tasavvufta gizlilik, daha doğrusu, ancak ehline açma taraftarıydı. O "derin fikirlerin halk arasında yayılmasından hoşlanmadığı için [fazla] eser yazmaktan kaçınmıştır.⁴ Etrafına söylediği sözler, yaptığı tasavvufî tefsirler, klasik tasavvuf kitaplarında[n] toplanmıştır."⁵ O, tasavvufun sırları üzerine konuğuğu zaman ancak mahremleriyle ve kapıları örterek konuşurdu. Bir mektubunda: "Bu insânlara acımak lâzımdır. İnsanlara bilmediklerini söylemek, onlara anlamadıklarıyla hitâb etmek, onlara acıma gereklerinden değildir" demişti.⁶ Bütün bu titizliğine, ilminin derinliğine, evrâd ve ibâdetine devâmına rağmen küfr ve zındıklık ithâmılarından kurtulamayan Cüneyd el-Bağdâdî'nin⁷ yaşıdığı dönemde birçok sûfînin, kimseye göstermek istemediği, müridlerine de ancak zamanı gelince gösterdiği "özel" kitaplarının olduğu bilinen bir husustur. Hatta, el-Hüseyn b. Mansûr el-Hallâc, daha çok kullanılan adıyla, Hallâc-ı Mansûr (ö.09/921-2), hocası Amr b. Osman el-Mekkî'ye (ö.297/909) ait, özel ilimler içeren bir kitâbı, Serrâc'ın ifâdesiyle "alıp kaçmış", yani çalmış, bu yüzden de hocası: "İki eli ve ayağı kesilecek, boynu vurulacak" demiştir.⁸ Hallâc'ın, kendine sahip olamayan ve "sırrı fâş eden" bir sûfî olmasında bu vakitsiz öğrenmenin muhtemelen büyük tesiri vardır. Şiblî (ö.334/945): "Ben ve Hallâc bir şey idik. Beni deliliğim kurtardı; onu ise akli helâk etti" derken⁹ bunu kastetse gerektir. Serrâc, *Lumâ'* sında bu ve benzeri sebeplerle küfür ve zındıklıkla ithâm edilen sûfîlere örnekler verir.¹⁰

Sûfîlerin tasavvuf mirâsını korumak ve zaman zaman kendilerine yöneltilen suçlamaları cevaplandırmak için, tasavvuf döneminde (III/IX-V/XI) "tasavvufu kitaplara dökmeleri" ile başlayan tasavvufun "halka açılması", genelde

3 Ebu Hâmid el-Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Kahire 1412/1992, c. I, s. 22.

4 Cüneyd'in elimizde bulunan tek eseri *Rasâil*'dir. *Kitâbu Emsâli'l-Kur'ân*, *Kitâbu Resâil*, *Tashîhu'l-İrâde*, *Sabru'l-Enbiyâ*, gibi günümüze kadar gelemeyen ve klasik tasavvuf eserlerinde dağınık halde bulunan başka eserleri de vardır. Detaylı bilgi için bk. Süleymân Ateş, *Cüneyd-i Bağdâd-i : Hayatı, Eserleri, Mektupları*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, ts., ss.127-34.

5 Ateş, *age*, s.128.

6 Ateş, *age*, ss.63-4.

7 Bk. es-Serrâc, *el-Lumâ'*, s. 352.

8 es-Serrâc, *el-Lumâ'*, s. 351.

9 Bk. Ebu'l-Hasen Ali b. Osmân el-Cüllâbî el-Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, edit.: V. Jukovski, mukaddime: K. Ensârî, Tahrân 1374 /1954, s. 190.

10 Bk. es-Serrâc, *el-Lumâ'*, ss.340-55.

VI/XII. asırla başlatılan büyük tarikatlar dönemi ile birlikte hızlanmıştır, denebilir. Aslında halka “tahalluk tasavvufu” diyebileceğimiz ahlâkî öğütlerden ibâret bir tasavvuf anlatılıyor olmasına rağmen, tasavvufun bütün meseleleri zâhir ulemâsı ile yapılan ilmî toplantılarda, münâkaşalarda ve tabî kitaplarında ele alınıyor, böylece yine ehli olmayan kişilerin diline düşüyor ve fitneye sebep oluyordu. Bazı sûfilerin idam edilmesine kadar varan olayların perde arkasında bu tür bir “fitnelere sebep olma”ları saklıdır. Sûfilerin remiz ve sembollerle konuşarak maksatlarını nâ-ehil olanlardan saklamaya çalışmaları da bu tür fitnelerin ve sonuçlarının önüne geçmeye çalıştıklarını göstermektedir.¹¹

Tarikatlar döneminin büyük sûfî/mutasavvıflarından Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö.638/1240), rahmet-i mutlaka, Vahdet-i Vücûd, sırr-ı kaza ve kader gibi konularda “müşâhede” sine göre fikir beyan ettiği için çok eleştiriye maruz kalmıştır. Bu durumu izah etmeye çalışan İsmail Hakkı Bursevî (ö.1137/1725) şöyle diyor: “İşte şeyh-i meşâyihî'd-dünyâ Muhyiddîn b. el-Arabî (k.s.), kaleminden sâkıt olup fehmi-âmma sığmayan ba'zı maâninin hasâisindedir ki ondan mukaddem gelenler ol maâniyi izhâra me'zun değillerdi ve sonra gelenler dahî ilâ yevmi'l-kıyâm me'zun olamazlar. Ve belki ol maâninin neficesi rahmet-i mutlaka ve Vahdet-i Vücûd ve sırr-ı kazâ ve kader olmakla, ol tafsîl-i bedî', her velîye münkeşif olmamış idi. Onun için velâyet dâiresine dâhil olanların ba'zıları avâmm-ı ulema gibi ona itirâz etmişlerdir ve lâkin itirâzları kendi fehimlerine râcî'dir, nefsu'l-emre göre değildir. Belki Şeyh'in onların fehm ettikleri mertebenin mâ-verâsında dahî murâdı vardır ki (onu ancak) kendi ve kümmel-i evliyâ bilir. Oğul Sadreddîn Konevî¹² ve şeyhim Seyyid Fazlı İlâhî ve emsâli gibi. Hâşâ ki Şeyh gibi nâdiru'l-vücûd aziz, Kur'ân'dan hariç nesne söyleye”.¹³ Aslında İbnü'l-Arabî bu tür konuları kitaplarına yazsa da bu kitaplar halkın değil, müritleri için yazıldıklarından halka açmış sayılmayabilir. Baş öğrencisi ve şârihi Sadreddin Konevî (ö.673/1274) de vasiyetnâmesinde “(...) Dostlarıma da ancak yaşanılmak suretiyle bilinebilen zevkî marifetlere, anlaşılması güç ve kapalı olan bilgilere dalmamalarını, ister benim, ister Şeyhimizin (r.a.) sözleri olsun, onların sadece sarîh ve açık olanlarıyla yetinmelerini, bunların dışında kalan ve açık olmayanların tevlini düşünmemelerini vasi-

11 Kullanılan remiz ve metaforlarla ilgili örnekler için bk. Ethem Cebecioğlu, “Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmîzî'nin Bazı Tasavvufî Kavramlara Getirdiği Metaforik Yaklaşımlar,” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.XXXVIII (Ankara, 1998), ss.123-53; İbrahim Emiroğlu, *Sûfî ve Dil (Mevlana Örneği)*, İstanbul 2002, ss.141-143; Ahmet Ögke, *Vâhib-i Ümmî'den Niyâzî-i Mısırî'ye Kadar Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım*, Van, 2005, ss.73-106, vd.

12 Aslında Sadreddin Konevî'nin, İbnü'l-Arabî'nin oğlu olduğu konusu tartışmalıdır.

13 İsmail Hakkı Bursevî, *Kitâbu'n-Neftice*, haz.: A. Namlı, İ. Yavaş, İstanbul 1997, c. I, s. 231.

yet ederim. (...)” demiştir.¹⁴

Aynı dönemin diğer bir ulusu, Mevlânâ, ehlinin dışındakilere müşâhede ve marifetin anlatılmasını onaylamaz; ince bir mes’eleyle gelince “Halka bundan fazlasını söylemek câiz değildir. Denizin ırmağa sığıcılığı yoktur”¹⁵ veya “Hakkın sırrını keşf helâl olmaz”¹⁶ gibi ifâdeler kullanır. Mesela, bir keresinde halveti peygamberlerin yolu olarak görmediği için onaylamadığından istemeyerek de olsa oğlu Sultân Veled’in¹⁷ halvete girmesine izin verir. Halvet sona erince, Sultân Veled’e(623/1226-712/1312), Şeyh Salâhaddîn’in (ö.658/1259) huzûrunda, halvette vâki olan bir-iki keşfini anlatmasını ister. Sultân Veled, gözünün önünden geçen dağlar gibi nûrlardan, devâmlı olarak işittiği “

(Allah bütün günâhları elbette affeder)” (Zümer 39/54) âyetinden, aynı meâlde kelimelerin yazılı olduğu levhâlardan, vs. bahsedince, Mevlânâ feryâtlarla dövünmeye başlar ve bu sıraları başkalarına anlatmamasını zira “eşek [tabiatlı] insânların def çalmadan oynayacaklarını ( ) ve bu hakikatlerin esrarlarına vâkıf olmaları hâlinde onları harap edeceklerini” söyler.¹⁸

Belki de bu gibi sebeplerden dolayı, Sultan Veled, aslında kitap yazmayı pek istememiş, yazdıklarını da *Dîvân*, *İbtidâ-nâme*, *Rebâb-nâme* ve *Maârif*’te olduğu gibi “dostların ısrârı” üzerine ve “babasına benzemek” için veyâ *İntihâ-nâme*’de olduğu gibi mev’ize ve nasihatla insânlara faydalı olmak için yazmıştır. İnsânlara faydalı olmak ise anlaşılır olmayı gerektirir. “San’atkâr rûhlu bir insân olmaktan ziyâde daima akli ve mantığı ile hareket eden ve hislerinin tesiri altında kalmayan bir karaktere sahip olan Sultân Veled’den büyük bir edebî eser beklenemez. Onun gayesi, san’at yapmak değil de etrafındakilere bildiklerini öğretmek olduğu için, herkesin anlayacağı bir ifâde şekli kullanmak zo-

14 Vasiyetname ve yorumu için bk. Mustafa Uzunpostalcı, “Şeyh Sadreddin Konevî’nin Vasiyyeti”, *Selçuk Dergisi*, sayı.IV (Ocak-1989, 1. Sadreddin Konevi özel sayısı), ss.37-44.

15 A. Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, (haz. Selçuk Eraydın Mustafa Tahralı), İstanbul 2004, c. II, s. 513 (3852-3.beyitler).

16 Konuk, *age*, (Selçuk Eraydın vd., İstanbul 2005),c. V,s. 444 (1665.beyit).

17 Künyesi, dedesi Baha Veled’nin de künyesi olan Bahâeddin Muhammed Veled’dir. Yaşadığı yıllar göz önüne alındığında denebilir ki Sultân Veled, Selçuklu’nun hem en parlak, hem de Moğol istilâsı altında olduğu inhîtat devirlerini görmüştür. Tasavvuf açısından bu devir, insânları kendi etrafında toplayabilecek güçte şeyhlerin bulunduğu ve tasavvufta kurumlaşmanın başladığı devirdir: tasavvuf geliştirmekte, değişmekte, kurumlaşmakta, tarikatların esâsları ve zikir şekilleri belirlenmektedir. Sultân Veled’in eserleri arasında önemlileri, *İbtidâ-nâme*, *Rebâb-nâme* ve *İntihâ-nâme* adlı 25450 beyitlik üç ayrı ciltten müteşekkil *Mesneviyât-ı Velediyye*’si, *Dîvân*’ı ve mensûr olan *Maârif*’idir. Sultân Veled’in Hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için Bk. Hülya Küçük, *Sultân Veled Ve Maârif’i. Kitâbu’l-Hikemiyye Adlı Maârif Tercüme ve Şerhi (İnceleme-Metin)*, Konya Büyük Şehir Belediyesi, Konya 2005, ss.54-75.

18 Ahmed Eflâkî, *Menâkıbü’l-Ârifin*, haz. Tahsin Yazıcı, TTK Basımevi, Ankara, (c.I)1976 – (c.II)1980, ss. 793-5 (7/10).

runda idi.”¹⁹ Bütün mesnevîlerinde, şiirlerinin aralarına, işlediği konuların özeti olacak şekilde uzun nesir başlıklar (sürhlar) yerleşirmesi, onun asıl gayesinin nazım değil, belli bir konuyu işlemek olduğunu göstermeye yetse gerektir. O, babasının “bedî tasavvufunu didaktik bir hâle”²⁰ getirmiştir. Nitekim onun şiirlerinde babasının eserlerindeki gibi coşku, heyecan ve sürükleyici anlatım yoktur.²¹ Zaten Sultân Veled de babasının öğrettiğinden fazla bir ilmi olmadığını

22

mısallarıyla belirtmektedir. Ama şunu da eklemek gerekir ki Sultân Veled babasının eserlerindeki hikâyeleri olduğu gibi tekrâr etmemiş, yeniden yorumlanmış ve bir bakıma halkın daha iyi anlayacağı bir hâle getirmiştir.²³

Sultân Veled, halka anlatılmayacak birçok yönü olduğunun bilincinde olarak, tasavvufu kürsüden anlatmaya da müspet bakmamaktadır. Meselâ, umûmî bir dersten sonra mecliste bulunan büyük zatlar, Pervâne’den Sultân Veled’in vaaz etmesi için ricada bulunmuşlardı. Pervâne, onların bu isteğini Sultân Veled’e iletince, Sultân Veled defalarca özür dilemiş ve: “Bundan sonra bizim sözlerimiz kürsüden söylenen sözler değildir. İnsânların akılları, o hakîkatlerin inceliklerine erişmez ( ). Bu ma`nâlar onların idrâklerini harab eder ( ). Zâhir ulemâsının avâmın anlaması için söyledikleri sözler ve deldikleri nâdir inciler her ilmin malûmudur. Hepsini din ulemâsı, kitapların yüzünden (okuyarak) öğrenebilir” demiş, ısrârlar üzerine, bir Cuma günü kürsüye çıkıp belîğ bir hutbe okumuş ve dua etmekle yetinmiştir.²⁴

O, mev’ize ve nasihatla insânlara faydalı olmak için yazdığı *İntihânâme*’sinde dahi kendisini, avâma değil, havâssa gönderilmiş bir sûfi olarak sunar: “ : Biz Hakk’ın, havâs tarafına gönderilmiş elçisiyiz. Tâ ki bir asîle usûlü söyleyelim.”²⁵ “Asîlî” olmayan, yani avâm, derin tasavvufî meseleleri anlamaz, anlamadığı için, de fitneye düşer.

19 Djamchid Garabeiglou, *Sultân Valad: Hayati, Eserleri ve Masnavi-i Valadî'nin Tenkitli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Filolojisi, 1977, s.24. Ayrıca Bk. E.J.W Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, I, London, 1958, c. I, s. 153.

20 Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekkürü Tarihi*, İstanbul 1934,c. II, s. 253.

21 Abdulbâki, Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1953, s.3;Garabeiglou, *age*, s.25.

22 Eflâkî, *Menâkibü'l-Ârifîn*, c.II, s.815/ (Tercüme -1973), c.II, ss.219 (7/26).

23 Krş. M.I. Walley, "Bahâ'al-dîn Soltân Walad", *El*, .III(1898), ss.435-6.

24 Bk. Eflâkî, *Menâkibü'l-Ârifîn*, c. II, ss. 811-12 (7/24)/ A. Mİf, Ariflerin Menkıbeleri, çev.: Tahsin Yazıcı, İstanbul 1973(buradan sonra Tercüme -1973),c. II, ss. 217-8 (7/24) (Bizim tercümemizden kısmen farklıdır).

25 Sultân Veled, *İntihânâme*, Mevlânâ Müzesi Arşivi (MMA), no 2124, vr.26a.

Bunun için: “Havâssa mahsûs olan sırrı avâma nasıl verirsin? Tuzağa tutulmuş kuş havalanabilir mi? İhtiyar karı, Rüstem gibi hüçûm edebilir mi? Hak’dan mahcûb olan (perdelenmiş olan), hâl ve kâl sahibi olamaz. Hâl ve kâl ancak o şaha mahsûsdur. O sırra sa’y ve cehd ile kim mahrem olabilir?”, “Şâhin lokması küçük kuşu boğar”, “azı çok bilmeli”, “deniz yerine testi ile yetinmeli”, gibi sözlerle, mes’elenin tamîkinden kaçınır.²⁶

Ona göre “ : Göklere ve yerlere sığmadım; ancak mü’min kululumun gönlüne sığıldım”,²⁷ hadîs-i kudsîsinde de belirtildiği üzere, Allah, velî olan kulunun gönlünde bulunur ve oradan parlar.²⁸ Zirâ O’nun vücûdu, “Allah göklerin ve yerin nûrudur.”(Nûr 24/35) âyetinde de belirtilen “mişkât”tır. Bütün ışıklar o nûrun eserleri ve akisleridir.²⁹ Sultân Veled’e göre, bu nükteleri anlamayanlar Bâyezid Bistâmî’yi (ö.234/848), Cüneyd’i, Hallâc’ı ve Şiblî’yi inkâr etmiş; hattâ “Hallâc gibi bazılarını asmışlardır”.³⁰ Öyleyse mümkün merteye yanlış anlamaya meydan verecek şekilde konuşmamalıdır. Babasının *Mesnevî*’si için “Kur’ân” dedikleri şeklinde söylentileri kendisine ileten birisine cevap olarak “Hayır, Kur’ân değil, Kur’ânın tefsiridir” şeklinde tavır koyması da bundan dolayı olsa gerektir. Hattâ bu sözü üzerine babası onu azarlamış ve “: ... ! ! (Ey köpek neden olmasın!, Ey eşek neden olmasın!.Ey çimdikleyeninin kardeşi, neden olmasın! Peygamberlerin ve evliyânın söz kalıpları içinde İlâhî sırların nurlarından başka bir şey yoktur)” demiştir.³¹ Sultân Veled, edeb icâbı babasının bu sözüne bir cevap vermemiştir ancak görünen o ki o, bunun böyle olduğunu anlamıyor değil di ama insanların bunu anlayacaklarından emin değildi. Görüldüğü üzere, o babasından daha temkinlidir.

Sultân Veled’in sohbetlerinden bir derleme olan *Maârif*’in detaylı bir tahlilinde gözümüze çarpan metodolojik unsûrları şöyle sıralayabiliriz:

1. Muhâtabın aklî seviyesine göre ve az konuşmak

Tasavvufî anlayışa göre, “İbnu’l-vakt (Vaktin Oğlu)” denen hâl sâhibi

26 Bk. Sultân Veled, *İntihâ-nâme*, vr.26b-27a.

27 “Beni yeryüzüm ve gökyüzüme sığmadım da mü’min kululumun kalbine sığıldım”: *İhyâ’da* geçen hadislerdendir. Irâkî bu hadîsin tahricinde: “ “Ashını görmedim” demiştir. *Le’âlî*’de de: “Nebi (s.a.v) den geldiği bilinen bir isnâdı yok” denmektedir. Manâsı ise, “mü’min kululumun kalbi bana iman, muhabbet ve ma’rifeti kapsar” dır: Aclûnî, İsmâil b. Muhammed , *Keşfü’l-Hafâ*, Beyrut 1351, c. II, s.195.

28 Sultân Veled, *Maârif*, s.64/ (Tercüme –Anbarcıoğlu),s. 97.

29 Sultân Veled, *Maârif*,s. 73/ (Tercüme –Anbarcıoğlu),s. 108.

30 Bk. Sultân Veled, *Maârif*, ss.9, 158, 215, 286/ (Tercüme –Anbarcıoğlu), ss. 13, 219, 299, 391.

31 Bk. Eflâkî, *Menâkıbu’l-Ârifîn*, c. I, s. 291 (3/202).

sûfiler dinleyenlerin isti'dâd ve muhitin ahvâlini gözetmezken "Ebu'l-Vakt (Vaktin Babası)" denilen makâm sâhibi sûfiler bunları göz önünde tutarak konuşurlar. Makâm sâhibi, hâl sâhibi olan sûfiyeden daha yüksektir.³² Ebu'l-vakt bir sûfi olarak Sultân Veled, az konuşmanın insânın aklının işâreti olduğunu her vesile ile tekrâr eder. *Maârif'e* göre, İnsanlar, Hz. Peygamber'in (a.s.) de buyurduğu gibi, madenler gibi çeşit çeşittir ([İnsânlar, altın ve gümüş madenleri gibi madenlerdir]³³)³⁴. Hakk'ı gören her kimse ( ), kendi havsalası ölçüsünde görür. Karıncadan Süleymân'a varıncaya kadar her şey Hakk'ın tecellisini taşır ama hepsi farklı farklıdır. Meselâ Peygamberimiz (a.s.) Mirâc'a Cebrâil (a.s.) ile birlikte çıkmasına rağmen Cebrâil kendi makâmına gelince durmuş ve " (Parmak boğumu kadar daha yaklaşıyordum, yakılırdım)"³⁵ dedi. İnsânların Kur'ân'ı anlayışları da bunun gibi insânların anlayış ve akılları ölçüsündedir. Hz. İbrahim (a.s.)'ın gökyüzüne baktığında yıldız, ay ve güneşi hep "Allah" diye görmesi, tanımlaması³⁶ bundan olduğu gibi, aç olan bir insânın: " İki kere iki kaç eder?", sorusuna cevâbının: "Dört ekmek eder" olması da bundandır.³⁷ Anlamak için "bâtın" a inmek gerekir; zîrâ sûretler ma'nâdan haber verir ve ma'nâyı herkes kavrayamaz. Bu sebeple Sultân Veled, Sohbetlerinde temkînli konuşmuş, herkesin anlamayacağı detaylara sıra gelince: (Akıllıya bir işâret yeter)³⁹ veyâ (Akıllılar bu azdan fazlasını, gafiller

32 Bk. Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c.I, s. 133.

33 Ufak tefek lafız farklılıklarıyla: Muhammed b. İsmail el- Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Çağrı Yay., İstanbul 1981 (1401), c.IV, Menâkıb,c.1, s. 25; Müslim, *Fezâilü's-Sahâbe*, 199; Ahmed b. Hanbel, c.II, ss. 257, 260, 529. Aclûnî hadîsin kaynağı olarak şunları söyler: Askerî merfû' olarak Ebu Hüreyre'den rivâyet etmiştir. Tayâlisî, İbn Menî, Beyhâkî hadîsi, sonu "

" (İnsânlar hayır ve şerde madenler gibidir. Dinde derinleştikleri sürece, câhiliyyede iyi olanlar İslâm'da da iyi olanlardır" ziyâdesiyle tahrîc etmişlerdir: Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ'*, c. II,s.312.

34 Sultân Veled, *Maârif*, ss.236, 256.

35 Küçük bir fakla tamâmı: " : ,

" : Nebi sallâhu aleyhi ve sellem Cibril'e "Rabbini gördün mü" diye sordu. Cibril biraz bozulmuş olarak: Ey Muhammed, benimle O'nu arasında nurdan 70 perde vardır. Daha fazla yaklaşıyordum, yakılırdım) hâliyle: Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî Ebu Abdillâh, *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ*, tahk. Ş. Arnaût- M.N. el-Arksûsî, 23c., Beyrut 1413, c. VI, s. 241. Yine farklı bir varyantı için Bk. Ebu Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c.V, s. 55.

36 Bk. En'âm 6/79.

37 Sultân Veled, *Maârif*, s.228.(Tercüme –Anbarcıoğlu), ss. 314–5.

38 Sultân Veled, *Maârif*, s.83/ (Tercüme –Anbarcıoğlu), ss.120–1.

39 Sultân Veled, *Maârif*, ss. 5, 56, 126, 222, 295 (Bu söz *Mesnevî*'de de geçer. Bk. Mevlânâ, Celâleddîn Rumî, *Mesnevî*, Orijinalinden tıpkı basım, Konya [Âsâr-ı Atîka Müzeleri Müdiriyyeti], 1345/1927,c. IV, vr.168a).

ise fazladan azını anlar)⁴⁰ demiş veya (İnsânlarla onların akılları miktarınca konuşun, kendi aklınız miktarınca değil)⁴¹ hadîsini îrâd etmiş,⁴² herkes tarafından anlaşılması mümkün olmayan konuları:

(Kalem buraya geldi, ucu kırıldı)⁴³

(Bunun altında birçok sırlar vardır. Fakat söylemeğe izin yoktur),⁴⁴

(Bu söylediklerimiz ve söyleyeceklerimiz sizün ahvâlinizdir. Gerisi beyinlere sığmaz. Biz de söze getirmiyoruz),⁴⁵

(Bunun şerhi uzundur; eğer söylene akıllar onu kavrayamaz. Rehber ve vâkıf olanlara bu kadarı müfiddir. Onlar istidlâl ve ictihâd gösterir ve söylemediklerimizi eninde-sonunda çıkarırlar),⁴⁶

(Şerhe ve beyâna bundan başkası sığmaz)⁴⁷

(Ancak sözlerin sırları, o hâle vâkıf olanlar için söylenmiştir)⁴⁸ diyerek anlatmamıştır. Ona göre bu tür bilgileri “

” (Rahmân 55/1) âyetinin de belirttiği gibi ancak Allah öğretir.⁴⁹

Bu klişeler ve kullandıkları konular özet hâlleriyle şöyledir:

a. “Akıllı olana bir işâret yeter”, “Akıllı olan azdan çoğu anlar”

Misâl-1: Esâs olan ameldir ve ilim, amele, namâz ve oruçtan daha yakındır. Her şeyin gerçekliğini anlamanın bir yolu vardır. Meselâ bir bakırın ateşte darbelere dayanması onun altın olduğunu göstermez; altını gerçekten bilen kimse onu mihenge vurur, sonra kabul eder, bu yollara gitmez. Rasûlullâh’ da:

(Allah sûretlerinize ve amellerinize değil,

kalblerinize ve niyetlerinize bakar),⁵⁰ buyurmuştur. “Akıllı olan bir insâna bir

40 Sultân Veled, *Maârif*, s. 27.

41 “... ” (İnsânlarla ..... hitâb etmekle emrolundum) başlangıcıyla: el- Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, Mısır, 1356, c. III, s. 378/ c.IV, s. 299; Ebu Nuaym el-İsfehâni, *Hilyetü'l-Eoliyâ*, Beyrut 1405, c. II, s. 300. “... ” başlangıcıyla: İbn Hacer Ebu'l-Fazl el-Askalânî eş-Şâfiî, *Lisânu'l-Mizân*, Beyrut, 1406/1986, c.VI, s. 274.

42 Sultân Veled, *Maârif*, ss. 95, 226, 295.

43 Sultân Veled, *Maârif*, ss. 227, 239/ Aynı Yazar, *Maârif*, çev.: M.Ü. Anbarcıoğlu, Ankara 1974 (buradan sonra: Tercüme – Anbarcıoğlu), ss. 314, 333.

44 Sultân Veled, *Maârif*, s.207/ (Tercüme – Anbarcıoğlu), s.284.

45 Sultân Veled, *Maârif*, s.284/ (Tercüme – Anbarcıoğlu), ss. 388–9 (Bizim tercümemizden kısmen farklıdır).

46 Sultân Veled, *Maârif*, s.227/ (Tercüme – Anbarcıoğlu), s. 314 (Burada, diğer bazı farklı yorumlarla birlikte, “ ”, “çalışırlar ” şeklinde tercüme edilmiştir.)

47 Sultân Veled, *Maârif*, s.150/ (Tercüme – Anbarcıoğlu), s. 206.

48 Sultân Veled, *Maârif*, s.69/ (Tercüme – Anbarcıoğlu), s. 103.

49 Sultân Veled, *Maârif*, s.223/ (Tercüme – Anbarcıoğlu), ss.308–9.

50 Müslim b. El-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, Çağrı Yay., İstanbul 1981 (1401), c.IV, Birr, 32, 33; vs.

işâret yetişir".⁵¹

Misâl-2: Aslı cevher/nûr kendisinde az olanlar, varlık perdesini yırtamazlar, kendisinde bu nûrun fazla olduğu kişiler bu perdeden kurtulur." "...Tanrı'nın işleri, yolları da sınırsızdır; sınırsız olan bir şey şerh edilemez. Zîrâ, şerh ve beyân hudutludur. Hudutsuz olan bir şey de sınırlanmışa sığmaz. Fakat akıllı kimseler, bu az olan şeyden çoğunu anlarlar. Gâfiller ise çoktan azı bile anlayamazlar."⁵²

Misâl-3: İnsân Allah'daki sınırsız olan işitme, görme, kâdir olma, lütûfkâr olma, ilim sâhibi olma, vb. sıfatlarının hepsinden küçük örnekler taşır. Tâ ki Hakk'ı bilmek ve tanımaktan mahrûm kalmaya. Bu durum, insânın büyük bir ambardan bir avuç buğdayı gördüğü zaman, bu azdan çoğu anlamasına benzer: "Akıllı bir adam bu azı görmekle, ambarda olan çoğu anlar".⁵³

Misâl-4: Merd-i Hudâ (ehlullâh) ne yaparsa doğrudur. Allah için yapılan işlerde yanlışlık yoktur. Nitekim Yüce Allah da isterse yaşatır, isterse öldürür. Âdilleri öldürür, zâlimleri ihtiyarlayıncaya kadar yaşatır. Merd-i Hudâ'nın bakır gibi olan rûhu altına dönmüştür. Yaptığı her şey tâ'at ve müşâhededir. Cehennem de "Geç ey mü'min, senin nûrun benim nârımı (ateşimi) söndürdü" der. Bunun şerhi uzundur. Akıllı olana bir işâret yeter. "

(Evde biri varsa bir harf kâfidir)".⁵⁴

Misâl-5: " (Rûhlar toplu cemâ'atlerdir; [Rûhlar âleminde] birbirleriyle tanışanlar ülfet ederler, tanışmayanlar ise ülfet etmezler.)"⁵⁵ hadîsinin de buyurduğu üzere, rûhlar arasında yediyüzbin yıl önce kurulmuş bir ülfet vardır. Bu sebeple ümmetin peygamberine, mürîdin şeyhine bağlılığına başka sebep aramamak gerekir. Ancak aynı cinsten olanlar arasında gerçek bir bağ olabilir. Çünkü her şey aslına döner. Akıllıya bir işâret yetişir.⁵⁶

Misâl-6: "Evliyam kubbelemin altındadır; benden başkası bilmez": Evliyâyı Allah'dan başkası bilmez. Nitekim Hızır'ın (a.s.) hâlleri de Mûsâ'a (a.s.) gizli kalmıştı. Onlar, bir evin haremi gibidirler. Yalnızca mahremlerine görü-

51 *Kitâbu'l-Hikemiyye*, vr. 6b/(Tercüme –Anbarcıoğlu), s. 9.

52 Sultân Veled, *Maârif*, s.27/ Kürkcübaşı-zâde Ali Efendi,–Müezzîn Kefevî, *Kitâbu'l-Hikemiyye Fi Ma'rifeti'n-Nefsîyye*, 1179/1765, Millî Kütüphane, 06 Mk. Yz.A.8327/1, 1996/2–347, vr.51b/(Tercüme –Anbarcıoğlu), ss. 34–6 .

53 Sultân Veled, *Maârif*, ss. 128–9.(Tercüme – Anbarcıoğlu),ss. 180,1.

54 Sultân Veled, *Maârif*, ss. 55–56/*Kitâbu'l-Hikemiyye*, vr. 42a-43a/(Tercüme –Anbarcıoğlu), ss. 86–9.

55 Buhârî, *Enbiyâ*, 2; Müslim, *Birr*, 159; Ebu Dâvud, *Edeb*, 16.

56 Sultân Veled, *Maârif*, ss. 293–5/ (Tercüme –Anbarcıoğlu), ss. 403–5.

nürler. “Bunun şerhi uzundur, akıllı olana ise bir işâret yetişir.”⁵⁷

Misâl-7: “Ölmeden evvel ölünüz”, yani kötülüklerden öl ki senden ilimler doğsun: Bakır altın olur, meni ana rahimine gider ve Yûsuf gibi güzel bir yaratık olur. Tane toprağın altına gider, ağaç olur. Ekmek midede cân olur. Akıllı olana bir işâret yetişir.⁵⁸

Misâl-8: “Ölmeden evvel ölünüz”. Nitekim uyumayan rüya göremez. Ölüm uykunun kardeşidir. Meselâ Azrâil kendisini herkese başka türlü gösterir. Yani eğer bu vücûd perdesi kalkarsa sen de Azrail gibi olursun. Vücûd perdesi ortadan kalkarsa olduğun gibi görünürsün. Zâhir âlimleri, dervişleri “Onlar şeriatı bıraktılar, biz tuttuk” diye ayıplarlar. Oysa, her eken biçmez. Her padişahı aramayan da bulmamış demek değildir; belki bulmuştur da onun için aramıyordur. Bunun örnekleri çoktur. Akıllı olana bir işâret yetişir.⁵⁹

b. “İnsanlara akılları ölçüsünce konuşunuz”:

Misâl-1: Allah’ın kendisine günde yedi defa tecellî ettiğini söyleyen bir velîye, başka bir velînin “Eğer adamsan git, Ebâ Yezîd’i [Bâyezid Bistâmî] bir defa gör” demesi ve aralarındaki bu konuşmanın iki-üç kere tekrarı üzerine, birinci velî ormanda (ki Ebâ Yezîd’in bâtınıdır) bulunan Ebâ Yezîd’i görmeye gider. Kendisine doğru gelindiğini kerâmetle anlayan Ebâ Yezîd ormanından çıkar gelen velîye doğru gider. Buna rağmen velî “Allah’ın nûru ve tecellîsini Ebâ Yezîd’in kuvveti nisbetinde” görünce düşüp ölür. Bunun gibi akıllı bir insân, çocuğa bir şey anlatırken: “Kendi bilgi ve akıl ormanından çıkar, çocuğa doğru gelir”.⁶⁰

Misâl-2: Kur’ân-ı Kerîm’de incir ve zeytine kasem edilmesi, aslında Hz. Mûsâ’ya kasem edilmesidir.” Bu, onların Allah indindeki değerine işâret eder. Zirâ Mûsâ (a.s.) onların meyvelerinden yemişti. Ta’zim ve büyüklüğü Hakk’ın yanında öyle bir dereceye erişmişti ki, Allah onun eriştiği makâmı ve ayağını bastığı yerlere yemin etmektedir. Onların büyüklükleri ve Allah’a olan yakınlıkları akılların tahammül edemeyeceği bir derecededir. Bu söylenenler denizden bir damla, güneşten bir zerre, harmandan bir tane gibidir. “Bütün bunlar bu kadar büyük oldukları hâlde, akıllar ve fehimlere lâıyk sûrette pek az söylendi. İnsânlar akılları ölçüsünce söz söyleyiniz. Aslında bu kadarını söylemek bile çok şey söylemektir. Her akıllı kimse buna tahammül edemez, hattâ bu yüzden elini-ayağını kaybeder”.⁶¹

57 Sultân Veled, *Maârif*, s. 274. (Tercüme – Anbarcıoğlu), ss. 376–7.

58 Sultân Veled, *Maârif*, s.222. (Tercüme – Anbarcıoğlu), ss. 306–7.

59 Sultân Veled, *Maârif*, ss.279–84. (Tercüme – Anbarcıoğlu), ss. 382–6.

60 Sultân Veled, *Maârif*, s.17; *Kitâbu'l-Hikemiyye*, vr. 25b/(Tercüme –Anbarcıoğlu), s., 22.

61 Sultân Veled, *Maârif*, ss.94–95; (Tercüme – Anbarcıoğlu), ss.135–6.

Misâl-3: “ (‘Güneşi ışıklı, ayı da parlak kılan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona [aya] bir takım menziller takdir eden O’ dur: Yûnus 10/5)’ : Güneş ve ayın binlerce faydası vardır. Meselâ güneş, âlemi aydınlatır, ağaç ve nebâtları yeşertir, meyveleri olgunlaştırır. Ayın da nice faydaları vardır ama daha fazlasını söylememek, insânlara akılları ölçüsünce konuşmak gerekir ⁶²

c. “Kalem buraya geldi, ucu kırıldı”:

Misâl-1: Kur’ân’ın yedi batını vardır, ancak velîler bile Kur’ân’ın tefsirini verirken dördüncü batını geçemezler: Bir insân karadan denize doğru yola çıksa, karada gördüğü yerleri tasvir eder; bunlar tasvire sığar. Ama denize ulaştıktan sonra katettiği mesafeleri nasıl anlatır? “Kalem buraya geldi kırıldı, ev yıkıldı, kapısı kırıldı”.⁶³

Misâl-2: Allah’ın makbûl ve nâ-makbûl kulları vardır ve meselâ, Muhammed (a.s.) ümmeti yetmiş iki millete ayrılacaktır ama bunlardan sadece biri ateşde olmayacaktır.⁶⁴ Hz. İbrahim (a.s.) da “ (tek bir ümmet)” (Nahl 16/120), yani tek bir ümmete bedeldir. İnsânlar arasında bu sığara sahip kişiler (velîler) olabilir. Buradan sonrasını anlatamıyoruz; zîrâ: “Kalem buraya geldi, ucu kırıldı” ⁶⁵

d. “Bunun altında çok sırlar vardır; fakat söylemeğe izin yoktur” :

Misâl: “Ölmeden önce ölmek” mertebesine ermiş kişilerin vücutları halk, kalbleri Hakk ileler. “Bunun altında çok sırlar vardır; fakat söylemeğe izin yoktur.”⁶⁶

62 Sultân Veled, *Maârif*, ss.224–5; *Kitâbu’l-Hikemiyye*, vr. 44a-45a /(Tercüme – Anbarcioğlu), ss.310–2.

63 Sultân Veled, *Maârif*,s. 227;*Kitâbu’l-Hikemiyye*, vr. 46a /(Tercüme – Anbarcioğlu),s. 314.

64 Aslında hadîs, 72 değil, 73 İslâm fırkasından söz etmektedir. Yahudi ve Hristiyanlar 71 veya 72 fırkaya ayrılmış olduğunu, İslâm toplumunun ise 73 fırkaya ayrılacağını, bunlardan sadece birisinin cennete gireceği şeklindeki rivâyetin (Bk. Muhammed b. Ali Hakim et-Tirmizi, *Nevâdirul-Usûl fiMa’rifeti Ehâdisi’r-Rasûl*, edit.: A. Umeyre, Beyrut 1992, c.II, s.248; Abdulğani es-Suyûtî, *Şerhu Süneni İbn Mâce*, Karachi, ts, s. 148; Rebî` b. Habîb el-Ezdî, *Müsnedü Rebî`*, edit.: M. İdris-Aşûr b. Yûsuf, Beyrut 1415, s.36; vb.) sadece birisinin cehenneme gireceği varyantından da söz edilmektedir (Ebu Abdullah Muhammed el-Makdisî, *Ahsenü’t-tekâsim fiMa’rifeti’l-ekalim*, Leiden 1906, s.29). Rivâyetlerle ilgili değerlendirmeler için Bk. E.R. Fıçlalı, *Çağımızda İtikâdi İslâm Mezhepleri*, İzmir 1983, s.15vd.

65 Sultân Veled, *Maârif*, ss.230–9; (Tercüme –Anbarcioğlu),ss. 319–333.

66 Sultân Veled, *Maârif*, s.207; (Tercüme –Anbarcioğlu), ss. 283–4.

e. “Bunun şerhi uzundur; eğer söylense akıllar onu kavrayamaz. Rehber ve vâkıf olanlara bu kadarı yeter. Onlar istidlâl ve ictihâd gösterir ve söylemediklerimizi eninde-sonunda çıkarırlar”, “Bundan fazlasını insânın kafası almaz, biz de daha fazla misâl getirmiyoruz”

Misâl-1: Dünyâ metâi ve bu sûret âleminde görünen her şey ma`nâ âleminde bir misâldir; ancak bu âlemi görmeyenler bunlardan bahsedemez. Güneş gibi velî de nûr saçan kutuptur (yani mezkûr âlemi görür): “Bunun şerhi uzundur; eğer söylense akıllar onu kavrayamaz. Rehber ve vâkıf olanlara bu kadarı yeter. Onlar istidlâl ve ictihâd gösterir ve söylemediklerimizi eninde-sonunda çıkarırlar.”⁶⁷

Misâl-2: İnsân karışık, iç içe girmiş bir bütündür; en son iç kökleri yerin altında bulunan, toprak ve suyla yaşayan bir ağaç kökü gibidir. Bu kök gizlidir. Ağacın geri kalan kısımlarında meyve, yaprak, gölge ve öz gibi birtakım hâller mevcuttur. “Bundan fazlasını insânın kafası almaz, biz de daha fazla misâl getirmiyoruz.”⁶⁸

f. “Bu durumu bilenler anlar”, “Bunun sonu yoktur. Şerh ve beyânın bundan fazlası dile sığmaz”:

Misâl-1: Allah göklerin ve yerin nûru (: Nûr 24/35)’dur, binlerce vücûda o nûr akseder: “Bu mesel değil, misâldir.”⁶⁹ Akıl bilgi ve zekâ ile bunu çözmek imkânsızdır. Bu havada sıdk ve aşk kanadıyla uçmak lazımdır. Yazının yazılmadan okunamayacağı gibi. Beyit:

*(Bir şeyi aramadan bulamazsın. Ancak dost bu kuralın dışındadır. Onu bulamayınca arayamazsın).*⁷⁰ “

Söylenen bu kelimelerden her birinin hududsuz bir şerhi ve sayısız tafsilâtı vardır. Onu söylemeğe ömürler gerekir. Yalnız, sözlerin sırları, bu sözleri bilen kimseler için söylenmiştir.”⁷¹

Misâl-2: Şeytân, Âdem’de gizlenmiş olan Allah’ın sırlarını göremediği için ona secde etmemiştir. Zîrâ ancak aynı cinsler birbirini tanır. “Bunun sonu yok-

67 Sultân Veled, *Maârif*, s.227; (Tercüme – Anbarcıoğlu), s. 314.

68 Sultân Veled, *Maârif*, s.284; (Tercüme – Anbarcıoğlu), ss.388–9.

69 Kırş. Mevlânâ, Celâleddîn Rûmî, *Fihî Mâ Fih*, haz. B. Firûzanfer, Tahrân 1342, s.165.

70 Bu beyit Mevlânâ’ya aittir. Bk. *Fihî Mâ Fih*, s.189.

71 Sultân Veled, *Maârif*, s. 69; (Tercüme – Anbarcıoğlu), ss. 102–3.

tur. Açıklamaya ve dile bundan fazlası gelmez.”⁷²

Misâl-3. Allah hem her şeyde, hem de her şeyin üstündedir, küfr ve imânın ikisi bir ağızdan: “Bizim yaradanımızdır, Tek Kakhâr (yok eden)”⁷³ derler. Bu, her şeyin kendisinden yaratıldığı ve her şeyde bulunan okyanus, yani su gibidir; her şey O'nun rahmet suyundan canlı olmuştur: “Bundan başka, bunu daha çok aydınlatmak için, birçok sırlar dökmek lazımdır. Bunlar dile gelmez, anlatıya sığmaz. Ancak Allah bunları sana, beden ve dil araya girmeden, doğrudan doğruya canına fısıldamak sûretiyle öğretir. “Rahmân, Kur'ân'ı öğretti” (Rahmân 55/1) buyrulduğu gibi.”⁷⁴

Sultân Veled, *Maârif*'ini “İnsânlara akılları ölçüsünde söz söyleyiniz”le bitirmiştir.⁷⁵ Diğer eserlerinde de bu ma'nâyâ gelen klişeler kullanmıştır. Mese-lâ, bizzat kendisi tarafından yazılmış bir nüshadan istinsâh edildiği notu bulunan *İbtidâ-nâme*'sinin son varacağın sağına soluna bu tür notlar düşülmüştür:

: (Ali dedi ki: Akıl tamâm olunca, konuşma azalır)/

(Bir insânın akılı tamâm olunca, konuşması azalır), :

(Büzürçmen [?] dedi ki : Bir adamın çok konuştuğunu gördüğün zaman, deliliğinden emin ol).⁷⁶

Yukarıda söylenenlerden de kolayca anlaşılacağı üzere, *Maârif*'e göre kâinatı anlamada en önemli âlet akıldır. İnsanda “on duyu” vardır. Bu on duyunun beşi dışta, beşi içtedir: Görme, işitme, koku alma, tad alma ve dokunma duyuları dışta (zâhir); hiss-i müşterek (dıştaki duyuları topladığı için böyle adlandırılmıştır), hayal, vehim, hafıza ve müfekkire içte (bâtın)dır. Bunların hepsi aklın emrine verilmiştir.⁷⁷ Hayırlı bir iş, aklın vasfı ve gölgesidir. Asıl olan akıldır.⁷⁸ Hattâ insânların en çok önem vermesi gereken şey akıl olmalıdır. Meselâ öteden beri halk “Gençlerin ölümüne ağlamalı, ihtiyarların ölümüne ağlamamalı” der. Ama “bu, tersine olmalıdır. Çünkü ihtiyar daha akıllı, daha bilgili ve ahlâkı daha olgunlaşmıştır.”⁷⁹ Bazı insânlarda hâkim olan “şeytân ve nefis”, bazı insânlarda hâkim, Süleymân gibi olan “akıl”dır ve bu insândan tâ'at ve

72 Sultân Veled, *Maârif*, s.150; (Tercüme – Anbarcıoğlu), s. 206.

73

: Sultân Veled, *Maârif*, s. 223.

74 Sultân Veled, *Maârif*, s.223; (Tercüme – Anbarcıoğlu), s.308.

75 Sultân Veled, *Maârif*, s. 295; (Tercüme –Anbarcıoğlu), s. 406.

76 Bk. Sultân Veled, *İbtidâ-nâme*, Süleymâniye, Halet Efendi 238, vr. 185b.

77 Sultân Veled, *Maârif*, ss.261–2; (Tercüme –Anbarcıoğlu), ss. 364–5.

78 Sultân Veled, *Maârif*, ss.277; (Tercüme –Anbarcıoğlu), s.380.

79 Sultân Veled, *Maârif*, s.201; (Tercüme –Anbarcıoğlu), s.276.

hayır ister.⁸⁰ Nitekim Allah'ın öbür dünyâda görülmesi insânın hayvânî tabiatından, yani noksanlıktan kurtulup aklın hükmü altına girmesiyle olacaktır.⁸¹ Aklın hâkimiyetinin zayıf olan avâmın karaya, havâssın ise denize bağlı olmak gibi çok farklı konumları vardır ve avâm, havâssın işlerini yapamaz. Bu sebeple, herkese güç ve kuvveti ölçüsünce bir ibâdet emrolunmuştur.⁸²

Sultân Veled, *Mesnevî'* de de buyrulduğu gibi: "Bu aklın ( ), mahremi "aklından geçmiş" ( ) dur".⁸³ Zirâ fenâ' âlemine ( ), varlıkla ( ) nasıl mahrem olunabilir ki? Uyanık bir adam nasıl rüyâ görür? Rüyâ görmek için uyumak lâzımdır" derken varlık ve irâdeden vazgeçmedikçe Hakk'ı bilmenin mümkün olmadığını açıklamaya çalışmaktadır.⁸⁴

2. Benzetme ve Misâllerden Faydalanmak

Sultân Veled *Maârif* inde, avâmın anlayamayacağı konuları anlatırken, konunun anlaşılması için benzetmelerden ve misâllerden muhakkak faydalanır. Meselâ, Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'i insânlara gönderiş sebebinin "hakkı batıldan ayırmak" olduğunu anlatırken Allah Teâlâ'nın: "İşte seni bu kararmış olan beyaz kumruları, o aslen kara olan kargaların arasından kurtarmak, onları etrafında toplamak için onların yardımına gönderiyorum" buyurduğunu aktardıktan sonra: "O halde o Peygamber'i beyaz bir kumruya benzetmekliğim, halkın anlaması içindir; yoksa yüzbinlerce simurg onun en âdi bir kanadına yetişemez" der.⁸⁵ Allah'ı bilmenin, zâtını değil, yarattıklarını bilmek olduğunu anlatırken de insânların, bir insânî fiilleriyle tanındığını:

⁸⁶ âyetinin tefsîrinde şöyle açıklar: " : Bir kinâyetdür ve bu ma'nâdan ibâretdür ki Hakk Celle ve Alâ azametiyle buyurdu ki: Ben ziyâde peydâ ve iyânım. Ancileyin ki ğayrılarını zâhir yüzünden ve sûretden görürseniz ol ğayrılarun hâssiyetini ve san'atını ve ilmîni görmezsiniz ve bir ğayrılarını dahî kavlı ü fi'lden anlarsunuz ve haber

80 Sultân Veled, *Maârif*, ss.34-6; (Tercüme -Anbarcıoğlu), ss.47-9.

81 Sultân Veled, *Maârif*, s.265; (Tercüme -Anbarcıoğlu), s.368.

82 Sultân Veled, *Maârif*, s.21; (Tercüme -Anbarcıoğlu), s.26.

83 Bu çalışmada kullanılan nüshada "Mesnevî' de de buyrulduğu gibi" kelimeleri geçmemektedir. Ancak Anbarcıoğlu'nda vardır (Bk. Sultân Veled, *Maârif* (Tercüme -Anbarcıoğlu), s.366). Konuk, bu mısrayı (*Mesnevî*, I/14. beyit'te) şerh ederken: "Yani insân-ı kâmilin mahremi, ancak onun önünde kendi aklını, dirâyetini ve fetânetini terk etmiş olan sâlikdir. O akıldan müstefid olan ancak böyle bir sâlikdir" demektedir. Bk. Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c.I, ss.86-7.

84 Sultân Veled, *Maârif*, ss.264-5; (Tercüme -Anbarcıoğlu), ss. 366-8.

85 Sultân Veled, *Maârif*, s.236; (Tercüme -Anbarcıoğlu), s. 328.

86 "Güneşi ışıklı, ayı da parlak kılan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona (aya) bir takım menziller takdir eden O'dur": Yûnus 10/5.

virürsünüz ki filânı ziyâde bilürüm ve anlarum zîrâ ki anınla çok sohbet eyledüm, nice yıllar bile oldum. Pes imdi bu kadar çok yıllarda anun sûretini görmedün, zirâ bu kadar senelerde görüb anladuğun anun ma'nâsı ıdı; sûreti degil idi. Zîrâ hüsn-i bâsıra ile anun ma'nâsı ru'yet olunmaz. Anun ef'âl ve ekvâlini görürsün (. . . .). ki sen falansın, yok ol degilsün ki senden bunun gibi anun gibi işler zuhûra geldi ve buncileyin söyledin ve buncileyin eyledün. Pes ey fülân, sen dükeli ol bir ğayrılarını bu tarîkle görürsünüz ve ol bir ğayrılarını dahî bunun ğayrı tarîkiyle görmek sizün için mümkün değildir. Pes ben sizün Hudâ'nuzum. Gerekdür ki beni dahî bu tarîkle göresünüz."⁸⁷ Bu gibi örnekler hemen her sahifede karşımıza çıkar. Burada, bu misâlle yetiniyoruz.

Sultân Veled, anlaşılır olmak uğruna bazen Allah'ı "insân gibi" konuşturur: Allah'ın, kendileri gibi yiyip içen bir peygamber göndermesine karşı çıkan kâfirleri Allah'ın: "Ey küstah köpekler! Bu sizi cehennem dibinde oturtacak bir küstahlık ve cür'ettir

( )" diye azarladığını söylerken, önem verdiği husûs, bunun antropomorfizm olup olmadığı değil, konunun dinleyen tarafından anlaşılması⁸⁸ ve anlaşılmayacak konularda konuşmanın anlamı olmadığından susmak evlâdır.

Kısaca özetlemek gerekirse, bazı sûfiler müşâhede ve mükâşefelerini iyânen söyleyip fitneye sebep olurken, diğer birçok sûfî remiz ve sembollerle konuşarak maksûdunu nâ-ehil olanlardan saklamaya çalışırken, görüldüğü üzere, Sultân Veled, belli bir sınıra gediğinde "susma" yolunu tercih etmektedir.

87 Sultân Veled, *Maârif*, s.224; *Kitâbu'l-Hikemiyye*, vr. 43b-44a.

88 Sultân Veled, *Maârif*, s.128; (Tercüme –Anbarcıoğlu), s.180.

Bibliyografya

- Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ'*, 2 c., Beyrut, 1351 H.
- Ateş, Süleyman, *Cüneyd-i Bağdâd-i: Hayatı, Eserleri, Mektupları, Yeni Ufuklar* Neşriyat, İstanbul, ts.
- Cebecioğlu, Ethem, "Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmîzî'nin Bazı Tasavvufî Kavramlara getirdiği Metaforik Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dergisi*, c.XXXVIII (Ankara, 1998), ss.123-53.
- Ebu Nuaym el-İsfehâni, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 10c., Beyrut, 1405.
- Eflâkî, Ahmed, *Menâkibü'l-Ârifin*, haz. Tahsin Yazıcı, 2c., TTK Basımevi, Ankara, (c.I)1976 - (c.II)1980.
- , *Ariflerin Menkabeleri*, Tr. Tahsin Yazıcı, 2c, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973
- el-Ezdî, Rebî' b. Habîb, *Müsnedü Rebî'*, edit.: M. İdris-Aşûr b. Yûsuf, Beyrut, 1415
- Fığlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, İzmir, 1983.
- Garabeiglu, Djamchid, *Sultân Valad: Hayatı, Eserleri ve Masnavi-i Valadî'nin Tenkidli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Filolojisi, 1977.
- El-Gazzâlî, Ebu Hâmid, *İhyâu Ulûmî'd-Dîn*, 5 c., Kahire, 1992/1412.
- Gibb, E.J.W, *A History of Ottoman Poetry*, c.I, London, 1958,
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1953.
- el-Hücvîrî, Ebu'l-Hasen Ali b. Osmân el-Cüllâbî, *Keşfü'l-Mahcûb*, edit.: V. Jukovski, mukaddime: K. Ensârî, Tahrân, 1374 [1954].
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl el-Askalânî eş-Şâfiî, *Lisânu'l-Mizân*, 7 c., Beyrut, 1406/1986.
- Konuk, A. Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, (haz. Selçuk Eraydın- Mustafa Tahralı), I, İstanbul, 2004.
- Küçük, Hülya, *Sultân Veled Ve Maârif'i. Kitâbu'l-Hikemiyye Adlı Maârif Tercüme ve Şerhi (İnceleme-Metin)*, Konya Büyük Şehir Belediyesi, Konya 2005.
- Kürkcübaşı-zâde Ali Efendi,- Müezzîn Kefevî, *Kitâbu'l-Hikemiyye Fî Ma'rifeti'n-Nefsiyye*, 1179h./1765m, Millî Kütüphane, 06 Mk. Yz.A.8327/1, 1996/2-347.
- el-Makdîsî, Ebu Abdullah Muhammed, *Ahsenü't- Tekâsim fî Marifeti'l-ekalim*, Leiden, 1906.
- el-Mektebetü'l-Elfiye li's-Sünneti'n-Nebeviyye* (CD), Isdâr 1.5, Ürdün, Amman, 1419/1999: Turath.
- Mevlânâ, Celâleddîn Rumî, *Fîhi Mâ Fih*, haz. B. Firûzanfer, Tahrân, 1342.
- , *Mesnevî*, Orijinalinden tıpkı basım, Konya [Âsâr-ı Atfika Müzeleri Müdüriyeti], 1345/1927.
- el- Münâvî, Abdurraûf, *Feyzu'l-Kadîr*, 6c, Mısır, 1356.
- Ögke, Ahmet, Vâhib-i Ümmî'den N,yâzî-i Mısırî'ye Kadar Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım, Van, 2005.
- es-Serrâc, Ebu Nasr, *el-Lumâ' fî Târîhi't-tasavvufî'l-İslâmî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1421/2001.
- Sultân Veled, *İntihâ-nâme*, Mevlânâ Müzesi Arşivi (MMA), no 2124.
- , *Maârif*, MMA, İhtisas 5428
- , *Maârif*, Tr. M.Ü. Anbarcıoğlu, 3.baskı, Ankara, 1974.
- es-Suyûtî, Abdülğanî , *Şerhu Süneni İbn Mâce*, Karachî, ts.
- et-Tirmîzî, Muhammed b. Ali Hakim , *Nevâdirul-Usul fî Ma'rifeti Ehâdisi'r-Rasûl*, edit.: A. Umeyre, 4 c., Beyrut, 1992
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türk Tefekkürü Tarihi*, İstanbul, 1934.
- Walley, M.I., "Bahâ'al-dîn Soltân Walad", *EP*, .III(1898), 435-6
- ez-Zehabî, Muhammed b. Ahmed b. Osman Ebu Abdillâh, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, tahk. Ş. Arnaût- M.N. el-Arksûsî, 23c., Beyrut, 1413.
- Zerruk, Ebu'l-Abbas Ahmed, *Kavâ'idu't-tasavvuf*, neşr. Z. en-Neccâr ve A. M. Fırğalı, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1992/1412.